

2017 | 2

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ A TARTALOMBÓL

- *ALESSANDRO DI BARI*
LUXEMBURGI ZSIGMOND FRIAULI LEVELEI
- *ARNO STROHMEYER*
TRENDEK ÉS PERSPEKTÍVÁK
A KORA ÚJKORI DIPLOMÁCIATÖRTÉNETBEN
- *DEÁK ÁGNES*
HIVATALI VISSZAÉLÉSEK
NEMZETISÉGI KÜZDELMEK ERŐTERÉBEN
- *FODOR PÁL*
A BUDAPESTI IMÁM
- *BARTHA ÁKOS*
BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE
MANDÁTUM NÉLKÜLI KORSZAKA
A KISGAZDAPÁRTBAN
- *PENKA PEJKOVSKA-DEMETER GÁBOR*
A BEVÁNDORLÓK ÉS MUNKAERŐPIACI
BEILLESZKEDÉSÜK A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI MAGYARORSZÁGON

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LIX. ÉVFOLYAM, 2017. 2. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- Arno Strohmeier: Trendek és perspektívák a kora újkori diplomáciatörténetben.
A konstantinápolyi Habsburg diplomaták esete 177
- Deák Ágnes: Hivatali visszaélések nemzetiségi küzdelmek erőterében
(Kővár vidéke, 1861–1863) 199
- Bartha Ákos: Bajcsy-Zsilinszky Endre mandátum nélküli korszaka a Kiszgazdapártban
(1936–1939) 221
- Penka Pejkovszka–Demeter Gábor: A bevándorlók és munkaerőpiaci beilleszkedésük
a két világháború közötti Magyarországon 261

MŰHELY

- B. Halász Éva: Generalis congregatiók Szlavóniában a 13–14. században 283
- Papp Ingrid: A lutheránus egyház alapítóinak emlékezete a 17. századi szlávajkú
magyarországi evangélikus polgárság körében 299
- Fodor Pál: A budapesti imám. Kísérlet a boszniai muszlimok integrációjára (1909–1911) 315

DOKUMENTUM

- Alessandro Di Bari: Luxemburgi Zsigmond Friaulban őrzött kiadatlan levelei (1411–1418) 325

MÉRLEG

- Permanens háború a nulla évben (*Müller Rolf*) 341

B. HALÁSZ ÉVA

Generalis congregatiók Szlavóniában a 13–14. században

Szlavónia Magyarország Drávától délre fekvő különtartománya volt, melyet vagy a királyi család egyik tagja irányított herceg(nő)i címmel, vagy a nagy önállósággal rendelkező szlavón(–horvát) bán állt az élén. A bánok voltak a szlavóniai sereg parancsnokai, szedték be a királyt illető adókat, és ők voltak a terület legfőbb bírái is.¹ Az uralkodó megbízottjaként a bánok felügyelték a zágrábi királyi kamara pénzverését.² Joghatóságuk alól csak a király privilégiuma mentesíthette a terület lakosait.³

-
- 1 *Hajnik Imre*: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. MTA, Bp., 1899. (Reprint: Bp., 2010.) 137. – 1340-ben a körösi ispán és körösi *comes terrestris* ítélete ellen a bánhoz fellebbezett az egyik fél, ld. 1340. okt. 21.: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Sclavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. I–XVIII. Zagrabiae, 1904–1990. Collegit T[adeus] Smičiklas. (= CDCr) X. 582–584. (410. sz.); Anjou-kori Oklevéltár / Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Szerk. Kristó Gyula–Blazovich László–Géczy Lajos–Almási Tibor–Kőfalvi Tamás–Tóth Ildikó–Makk Ferenc–Piti Ferenc–Sebők Ferenc–Teiszler Éva–B. Halász Éva–Rábai Krisztina. I–. Bp.–Szeged, 190–. (= Anjou-oklt.) XXIV. (1340) 612. sz., ld. még 1325. júl. 8.: CDCr IX. 253–254. (206. sz.); Anjou-oklt. IX. (1325) 309. sz. Szlavóniában többen olyan uralkodói mentességet kaptak, hogy csak a bán előtt tartoznak megjeleni, a megyei fórumokon nem, pl. 1279. dec. 30.: CDCr VI. 317–318. (265. sz.).
- 2 *Weisz Boglárka*: A zágrábi kamara az Árpádok korában. In: Középkortörténeti tanulmányok 6. Szerk. G. Tóth Péter–Szabó Pál. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2010. 327–333.
- 3 IV. Bélának a Babonic család levéltárában őrzött hamis oklevele az adományos Babonic család részére ilyen felmentés megadásáról tud (*eosdem nullus banus iudicare debeat vel possit, eximentes eos perpetuo a iudicio et iurisdictione banatus*, l. CDCr IV. 135–136. [124. sz.]; Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I–II. Szerk. Szentpétery Imre–Borsa Iván. Akadémiai, Bp., 1923–1987. 710. sz.), 1352-ben Töttös (*Thuteus*) királyi ajtónállómester és testvére, Vesszős (*Wezeus*) zólyomi ispán hasonló kiváltságot kap: *banus totius Sclavonie et Croatiae, qui pro tempore huiusmodi fuerit dignitatis, ipsos et filios eorundem eorumque heredes, successores et posteritates in nullis causis, et specialiter in causis possessionariis iudicare vel suo astare iudicatuū compellere audeat vel presemnat, in ipsis dumtaxat banatus provincii, querulantibus iudicia, dum largitur, scilicet ab omni iudicio bani prenotati extra curiam fiendam perpetuo exempti habeantur. [...]* *Si vero ipsi vel filii ut heredes eorundem per quospiam querelantes in vestro banatu ad vestri presentiam in causam attracti fuerint, extunc ipsam causam non alias nisi in curia nostra unacum prelati et regni nostri baronibus adiudicare et fine debeatis debito terminare* – 1352. jan. 28.: CDCr XII. 66–67. (47. sz.).

A báni bíráskodásnak három fóruma volt, a báni szék (*sedis iudicaria*),⁴ a bán ítélőszéken kívüli bíráskodása⁵ és az általános közgyűlés (*generalis congregatio*).⁶ Dolgozatomban ez utóbbit vizsgálom meg és mutatom be fejlődését a kezdetektől a 14. század végéig.⁷

A *generalis congregatio* mint a nádor vidéki bíráskodási fóruma régóta közismert a magyar középkor kutatói előtt, azonban ilyen nemcsak a nádor, hanem a király vagy a király által megbízott személy, illetve a szlavón bán és az erdélyi vajda is tarthatott. A szakirodalom jelenlegi álláspontja szerint a nádori általános gyűlések intézménye a 13. század közepén feltűnő két szokásban gyökeredzik. Egyrészt abban az 1240-es évektől kezdve elterjedt gyakorlatban, hogy a király meghatározott feladattal kiküldte báróit bizonyos megyékbe, hogy ott a nevében intézkedjenek. Ezek az intézkedések általában a királyi vagyon vizsgálatával voltak kapcsolatban, nem pedig az igazságszolgáltatással. Másrészt pedig az 1250-es évektől kezdve kialakult a király által tartott közgyűlések szokása is, melyet *generalis congregatio*nak neveznek az oklevelekben. Ennek feladata gyakorlatilag azonos volt a kiküldött bárók feladataival, de vagy több megyének, vagy nagyobb terület lakosságának tartották. IV. Béla uralkodása alatt ezek a gyűlések birtokrevízióval foglalkoztak, míg V. István idején megjelennek az igazságszolgáltatási feladatok is. A nádor, a vajda és a bán által tartott közgyűlések a királyi *generalis congregatio* elnevezését vették át. Az első, hiteles adatunk nádori általános gyűlésről 1273-ból van, amikor Pécs nembeli Dénes nádor a király és a tanács báróinak javaslatára Zala megyei gonosztevők elítélésébe kezdett.⁸ Az első szlavón báni

4 Idesorolhatóak azok a bíráskodási alkalmak, amikor az oklevél megfogalmazása szerint *sedis tribunalis*ban ült a bán, és bírótársaival együtt hozta meg ítéletét: 1367 áprilisában például Körösön ült törvényszéket Szécsi Miklós bán: *dum in dictum regnum Sclauonie properantes Crisii cum quamoluribus pocioribus dicti regni nobilibus tribunal iudicarium sedissemus causantium iura litigionaria pandantes* – CDCr XIV. 15–19. (9. sz.).

5 A felek a közgyűlésen és a törvényszéken kívül megjelenhettek a báni jelenléte (*presentia*) előtt is, hogy a közöttük lévő vitás ügyben igazságot kérjenek. Így 1346-ban Dragilo fia István és Farkas fia Gergely fia Péter és társai Vinicsno (*Vinichna*) tulajdonjoga miatt jelentek meg a bán *presentiája* előtt: 1346. márc. 13.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL OL), Diplomatikai Levéltár (= DL) 3828.; CDCr XI. 275–277. (211. sz.).

6 Hasonlóképpen a vajdai bíráskodásnak is három fórumát különböztetjük meg, *Janits* [Borsa] *Iván*: Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig. [Bp., 1940.] (A Pázmány Péter-Tudományegyetem Történelmi Szemináriumának kiadványai) 32.

7 A *congregatio generalis* témakörére általánosan ld. *Hajnik I.*: i. m. (1. jz.) 66–75. – Istványi Géza az általános vonások felvázolásán túl kitért az egyes különkormányzati vezetők (erdélyi vajda, szlavón[–horvát] bán, macsói bán) által tartott közgyűlések egyedi vonásainak bemutatására is, ld. *Istványi Géza*: A *generalis congregatio*. I–II. Levéltári Közlemények 17. (1939) 50–83., 18–19. (1940–1941) 179–207. Borsa Iván az erdélyi vajdák bíráskodásának keretén belül dolgozta fel a vajdai *generalis congregatio* intézményét (*Janits I.*: i. m. [6. jz.]). Szöcs Tibor a nádori intézménnyel foglalkozó írásaiban kitért a közgyűlések eredetére és történetére a 14. század első felében, ld. *Szöcs Tibor*: A nádori intézmény korai története 1000–1342. Magyar Medievalisztikai Kutatócsoport, Bp., 2014. 163–180. Tringli István egy, a 15. század második felében tartott szlavóniai közgyűléssel foglalkozott, ld. *Tringli István*: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés. In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk. Csukovits Enikő. Magyar Országos Levéltár, Bp., 1998. 291–319.

8 *Szöcs T.*: i. m. (7. jz.) 163–174.

közgyűlést szintén 1273-ban tartotta Csák nembeli Máté fia Máté bán.⁹ A szakirodalom szerint az eredetileg a király által tartott közgyűlések megtartásának jogát azért ruházták ekkor, vagyis 1273-ban a nádorra, illetve a bánra (és később a vajdára), hogy csökkentsék a IV. (Kun) László király kiskorúsága idején a régensi feladatokat ellátó Erzsébet királyné hatalmát.¹⁰

Az első szlavóniai *generalis congregatióra*, ahogy fentebb már említettem, 1273-ban került sor. Az ekkor tartott közgyűlésen Máté bán a szlavóniai nemesek és várjobbágyok írásban bemutatott szabadságait és kötelezettségeit saját oklevelebe foglalta. Meglepő módon – noha a nádori közgyűlések korai időszakában kiemelték, hogy a nádor a király parancsára, annak felhatalmazásából tartja a gyűlést, a báni *generalis congregatiót* említő oklevélben az uralkodói parancsra való hivatkozást nem találjuk meg.¹¹ Ugyanez a helyzet a második ismert közgyűléssel is, amelyet 1278-ban tartott Gutkeled nembeli István fia Miklós bán. Ekkor a Zág-ráb mellett fekvő Turpolje (Zágrábmező) várjobbágyai járultak a bán elé, kérve szabadságaik és kötelezettségeik írásba foglalását.¹² Ugyancsak nem találunk királyi parancsra való hivatkozást az 1279-ban – valószínűleg Rojcsán – tartott közgyűlés esetében sem,¹³ azonban nehezen elképzelhető, hogy ezeket a gyűléseket a király akarata ellenére tartották volna a bánok.¹⁴

A 13. század utolsó két és a 14. század első két évtizedéből nem maradt fenn a báni *generalis congregatióra* vonatkozó semmiféle említés. Ennek okát a tartományúri hatalom ekkor kezdődő kiépülésében kereshetjük.¹⁵ Szlavóniát a Kőszegi, illetve a Babonić családok vonták uralmuk alá, az 1280-as évektől egészen 1323-ig a két család tagjai közül kerültek ki a szlavón bánok, akik a nápolyi Anjou-ház magyarországi trónigényét már a kezdetektől fogva támogatták. I. Károly országegyesítő harcainak csak a végén fordult szembe korábbi híveivel, és tette világossá a számukra is, hogy az országnak egyetlen ura lehet, annak megkoronázott királya.¹⁶ Ezért a károlyi konszolidáció ezen a területen csak az 1320-as években, Felsőlendvai Miklós 1323. évi kinevezése után, de inkább 1325-ben kezdődhetett el, amikor a király régi, kipróbált hívét, harcostársát, Ákos nembeli Miksét helyezte a báni székbe, és feladatául adta, hogy a tartományt térítse vissza a koronához való hűségre. Miks a lázadókkal folytatott fegyveres összecsapások mellett¹⁷ a báni tisztség jelentőségét egyéb eszközökkel is igyekezett visszaadni. Így 1325-ben felpanaszolta uránál, hogy

9 1273. ápr. 19.: CDCr VI. 25. (26. sz.).

10 *Szőcs T.*: i. m. (7. jz.) 171.

11 1273. ápr. 19.: CDCr VI. 25. (26. sz.).

12 1278. máj.: CDCr VI. 242–243. (208. sz.).

13 1279. dec. 31.: CDCr VI. 317–318. (265. sz.).

14 Érdekes párhuzam, hogy az 1270-es évekből ismert nádori közgyűléseket is ebben a három esztendőben tartották (*Szőcs T.*: i. m. [7. jz.] 172.).

15 A nádori közgyűlések száma is csökkent ebben az időszakban (*Szőcs T.*: i. m. [7. jz.] 176–177.).

16 *Engel Pál*: Az ország újraegyesítése. I Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). Századok 122. (1988) 131.; *Kristó Gyula*: I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323). Századok 137. (2003) 343–344.

17 Ld. pl.: Kőszegiek lázadásának leverése 1326-ban (*Kristó Gyula*: Az Anjou-kor háborúi. Zrínyi, Bp., 1988. 71–72.).

Szlavónia lakosai közül korábban sokan felmentést nyertek a bánok joghatósága alól, ezért méltóságának súlya csökkent. I. Károly a tanáccsal egyetértésben úgy döntött, hogy a szlavón nemesek eddig megszerzett felmentéseit visszavonja, vagyis a továbbiakban a terület minden lakosa a bán előtt tartozik megjelenni.¹⁸

A 14. század közgyűlései közül az első, amelyről tudomásunk van, a Felsőlendvai Miklós bán által 1324-ben tartott gyűlés. Ez az egyetlen olyan *generalis congregatio* a század első felében, melynek esetében feljegyezték, hogy azt az uralkodó parancsára (*ex precepto et mandato*) tartották.¹⁹ Az Ákos Mikcs, valamint hivatali utódai által 1350-ig tartott közgyűlések emlékét fenntartó oklevelek egyikében sem olvashatunk arról, hogy a bánok a király utasításának engedelmeskedve tartottak volna közgyűléseket. Ákos Mikcs bán 1341-ben kelt oklevelében a *generalis congregatio* tartását báni hivatalából eredő kötelezettségének írja (*ex debito ordinarii officii [...] banatus*).²⁰ Valószínű tehát, hogy miként 1290 után a nádorok, a bánok is saját jogon tartották a közgyűléseket a 14. század első felében.²¹ I. Lajos öccse, István szlavóniai hercegségének első évében, 1350-ben olvashatunk az oklevelekben először arról, hogy a bán a közgyűlést nem saját jogán, hanem a herceg parancsára tartja. Ekkor a herceg volt a tartomány ura, a bán, értelemszerűen, rangban csak utána következett. 1350-ben a Budán tartózkodó Anjou István herceg helyett a volt országbírói ítélmester, Ugali Pál irányította az ügyeket Zágrábban. Címe azonban nem az ekkor szokásos *banus Slavonie et Croatie* formában szerepel az oklevelekben, hanem a *banus per inclitum principem dominum Stephanum, Dei gratia totius Sclavonie, Croatie et Dalmatie ducem in dictis regnis Sclavonie et Croatie constitutus* megfogalmazású *intitulatiót* használja.²² István második szlavón hercegsége (1353–1354) idején Hahót Miklós töltötte be a báni tisztséget, aki a szokásos *banus Sclavonie et Croatie* címmel élt okleveleiben, helyzete azonban ugyanolyan volt, mint Ugali Pálé.²³ Margit hercegnő uralmának idejéből (1354–1356) mindössze egyetlen közgyűlésről emlékeznek meg a források, de nem tartották fenn a király vagy a *ducissa* mandátumára vonatkozó utalást, így ma már eldönthetetlen, hogy azt Hahót Miklós saját hivatalából kifolyólag vagy valakinek a parancsára tartotta. A két dukátus között Lackfi István bán 1352-ben visszatért a korábbi gyakorlathoz, és a közgyűléseit említő oklevelekben egy szót sem találunk királyi parancsról.²⁴

18 CDCr IX. 253–254. (206. sz.); Anjou-oklt. IX. (1325) 309. sz. – Más kérdés, hogy I. Károly és I. Lajos később ugyanúgy adtak felmentést a báni joghatóság alól hűséges hívek számára, pl. 1352. jan. 28.: CDCr XII. 66–67. (47. sz.).

19 1324. jan. 17.: CDCr IX. 171–172. (139. sz.); Anjou-oklt. VIII. (1324) 27. sz.

20 1341. febr. 9.: CDCr X. 599–600. (424. sz.); Anjou-oklt. XXV. (1341) 106. sz.

21 *Szőcs T.*: i. m. (7. jz.) 171.

22 1350. febr. 20.: CDCr XI. 581–582. (441. sz.); Anjou-oklt. XXXIV. (1350) 166. sz.

23 Valószínűleg a korábban már viselt báni címe miatt használta ekkor is a szokásos *intitulatiót*. Az Árpádok korában Péc nembeli György fia Dénes 1274-ben viselte a szlavón báni tisztséget. 1275-ben zalai ispánként kiadott oklevelét *Nos Dyonisius banus, comes Zaladiensis intitulatióval* adta ki, ld. CDCr VI. 152–153. (136. sz.).

24 Ld. pl. 1352. nov. 12.: CDCr XII. 137. (95. sz.); *Istványi G.*: i. m. (7. jz.) II. 202.

1356-ban I. Lajos király háborút indított Velence ellen Dalmácia birtoklásáért, és sikerült a koronához csatolni a területet.²⁵ Ekkor átrendezték a délnyugati tartományok igazgatását: a horvát báni címet leválasztották a szlavónról, és egyesítették a dalmáttal. Így egy helyett két bánóság jött létre: az egyik Szlavóniában, a másik pedig Horvátországban és Dalmáciában. A szlavón *banatus* élére Paksi Leustágot helyezte az uralkodó, aki 1356 és 1359 között helytartóként (*vicarius generalis*), 1360–1362 között pedig már bánként irányította azt.²⁶ Paksi a kezdetektől fogva királyi parancsra, a király nevében tartotta a közgyűléseket. Az 1370-es évekből nem ismerünk báni *generalis congregatiót*. Amikor az 1360-as években kialakult az a szokás, hogy csak Körös, illetve csak Zágráb megye számára hívtak össze közgyűléseket, akkor a különbség az egyetlen megye számára tartott *generalis congregatio* és a körösi, illetve a zágrábi báni szék (*sedis iudiciaria*) között a gyakorlatban elmosódott. Mind a két esetben ugyanis az érintett megye közönsége vihette és vitte ügyeit a bán és bírótársai színe elé. Az okleveles bizonyítás előtérbe kerülésével a közgyűléseken egyébként sem lehetett a pereket véglegesen elintézni, hiszen az alperestől nem várták el, hogy minden esetben magával vigye jogait biztosító okleveleit, így a felvett ügyek nagyobb részét tovább kellett halasztani az illetékes megye báni székére.

Az 1380-as években jelenik meg (a legalább névleg) az uralkodó által tartott közgyűlés Szlavóniában, melynek munkájában más bárók mellett hivatalából fakadóan a szlavón bán is részt vett. Ezek sem a tárgyalt ügyekre, sem területi illetékességre nézve nem különböznek a korábbi, bánok által vezetett közgyűlésektől.

Az Anjou-korban találkozunk azzal a szokással, hogy a király (ritkább esetben a nádor) parancsára a megye magának tartott közgyűlést, melyen az ispán vagy az alispán elnökölt a négy szolgabíróval.²⁷ Szlavóniában is előfordul olyan *generalis congregatio*, melyet a bán – vagy a dukátus fennállása idején a herceg – parancsára alacsonyabb rangú méltóságviselők tartottak. 1325 októberében Mikcs bán mandátuma alapján tartott közgyűlést Pál bán fia István körösi ispán, de nem csak Körös megyének, hanem egész Szlavóniának. Ezt a *congregatiót* joggal sorolhatjuk a báni közgyűlések közé, melyen a bán akadályoztatása miatt nem tudott részt venni, ezért az elnöklést a körösi ispánra bízta.²⁸ A másik esetben, 1354-ben Anjou István herceg megparancsolta Domonkos fia Benedek marócsai ispánnak és Pál fia János *comes terrestris*nek, hogy a *comitatus* nemeseinek, továbbá minden rendű és rangú emberének tartsanak közgyűlést.²⁹

A szlavón *generalis congregatiók* jellemzőit négy fő téma köré csoportosítva fogom bemutatni, úgymint: idő, tér, résztvevők és ügyek.

25 Kristó Gy.: Az Anjou-kor i. m. (17. jz.) 138–144.

26 1360. szeptember 9-én kelt első, bánként keltezett oklevele, ld. DL 4984.

27 Szűcs T.: i. m. (7. jz.) 163.

28 1325. okt. 14.: DL 99 904.; Anjou-oklt. IX. (1325) 528. sz.; DL 99 902.; Anjou-oklt. IX. (1325) 507. sz.

29 1354. márc. 13.: DL 35 859.; Anjou-oklt. XXXVIII. (1354) 126. sz.

A közgyűlések gyakorisága és hossza

Az első szlavóniai közgyűlést 1273-ban tartották.³⁰ Az ismert *generalis congregatiók* listájából látható, hogy nem minden évből maradtak ránk adatok annak megtartásáról, de volt, hogy egymás utáni évekből is fenntartották emléküket a források.³¹ Különösen érdekes ebből a szempontból Ákos Mikcs bán 1341-ben kelt oklevele, melyben arról emlékezik meg, hogy Pál bán fia István körösi ispán több éven keresztül (*in diversorum annorum et terminorum curriculumis*), több közgyűlésen is megjelent a színe előtt, és kérvényezte, hogy bizonyos Körös megyei birtokainak birtokjogáról kérdezzék meg a jelenlévőket. Első ízben Szircsen (*primo in villa Zyrch*), másodjára Szentersébeten (*secundario in villa Beate Elyzabeth*), harmadjára Rojcsán (*tertio in Ryucha*) és negyedjére Körösön (*quarto in Crisio*) jelent meg a körösi *comes* az összegyűlt nemesek színe előtt.³² Azt is tudjuk, hogy 1337-ben Szircsen bizonyosan tartottak közgyűlést, amikor Paris fia Paris birtokügyben állt a bán színe elé Nabradi Jánossal szemben.³³ A két Szircsen tartott közgyűlés minden bizonnyal ugyanazt a báni *generalis congregatiót* takarja, így kikövetkeztethető, hogy 1337-ben Szircsen, 1338-ban Szentersébeten, 1339-ben Rojcsán és 1340-ben Körösön tartottak közgyűlést. Az adatsor alapján joggal gondolhatunk arra, hogy Szlavóniában a közgyűlés évenként ismétlődő esemény volt. A fentiek mellett több példa is van a 14. század első feléből az egymást követő években megtartott közgyűlésekről: bizonyos, hogy 1346–1347-ben, valamint 1352 és 1354 között minden évben összehívták. Később már nagyobb hézagok vannak az egyes *congregatiók* említései között, ráadásul, ahogyan már fentebb említettem, az 1370-es évekből egyáltalán nem ismerünk közgyűlést.

Az 1290-es törvényben rendelkeztek a nádori közgyűlések éven belüli időpontjáról is. Kimondták, hogy a közgyűléseket a tavaszi, nyári és őszi időszakban kell megtartani, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy március–májusban kezdődtek és októberben, de legkésőbb november elején záródtak.³⁴ Szlavóniából március és szeptember kivételével minden hónapban tudunk közgyűlésről, a század első és második feléből egyaránt. Az azonban feltűnő, hogy két időszak – a május–június és az október–november – felülreprezentált az adatokban, mind a két időszakból 8-8 *generalis congregatióról* tudunk.³⁵

A nádori és a vajdai *generalis congregatio* gyakorlatának megfelelően a báni közgyűlések is több napon keresztül tartottak. A közgyűlések valódi hosszát nem ismerjük: csak a meghirdetett kezdőnapjuk bizonyos, és valószínű, hogy esetenként változott a tényleges időtartam. A leghosszabb szlavóniai közgyűlésekről

30 1273. ápr. 19.: CDCr VI. 25–28. (26. sz.)

31 Ld. a mellékletben.

32 CDCr X. 599–600. (424. sz.); Anjou-oklt. XXV. (1341) 106. sz.

33 Közgyűlés 1337. jan. 13., oklevél 1337. ápr. 3.: CDCr X. 308–311. (235. sz.); Anjou-oklt. XXI. (1337) 160. sz.

34 *Szőcs T.*: i. m. (7. jz.) 174–175.

35 Az egyes közgyűlések pontos idejét ld. a mellékletben lévő táblázatban.

1347-ből és 1353-ból van adatunk, amikor még a közgyűlés 15. napján is állítottak ki oklevelet, illetve tárgyaltak ügyeket, tehát ezekben az években vagy eddig, vagy ennél tovább tartott a *generalis congregatio*.³⁶

A közgyűlések területi hatásköre és helye

Szlavóniát a 14. század második felében hagyományosan öt megyére szokás osztani, ezek: Zágráb, Körös, valamint a három alsó-szlavóniai *comitatus*: Orbász, Szana és Dubica.³⁷ Kezdetben a közgyűléseket egész Szlavónia részére tartották, azonban nincs pozitív adatunk az alsó-szlavóniai megyékből érkezett résztvevőre vagy a területhez kötődő ügyre.

1345-től, vagyis a szlavón és horvát bánóság egy kézben való egyesítésétől kezdve, egészen 1356-ig, az önálló szlavón bánóság (ismételt) létrehozásáig a bánok külön tartották a közgyűléseket Horvátország részére,³⁸ ahol a területhez kötődő ügyeket tárgyaltak.³⁹

A 14. század első feléből egyetlen esetet ismerünk, amikor a bán nem egész Szlavóniának, hanem egy részterületnek tartott közgyűlést. 1329-ben Ákos Mikcs bán a Dráva és Száva folyók között lakó nemesek egyetemét (*universitas nobilium inter Zavam et Drauam*) hívta össze Körösre.⁴⁰ Azonban mivel az oklevél szóhasználata a szokásostól kis mértékben eltér, nem *congregatio generalist*, hanem csak *congregatiót* emleget, lehetséges, hogy nem általános báni gyűlésről, hanem csak egy részterület lakosságának tartott gyűlésről beszélhetünk.

A század közepétől vált szokássá a szűkebb terület részére tartott közgyűlés. Az első időkben a Dráva, Száva, Lónya folyók és a Gvozd hegység segítségével

36 A közgyűlések minimális hossza:

Közgyűlés	Napok	Közgyűlés	Napok	Közgyűlés	Napok
1325	8	1352. Szentiván	6	1360. Zágráb	4
1343. Körös	?	1352. Zágráb	7	1364. Körös	8
1343. Zágráb	9	1353. Zágráb (Körös m.)	15	1364. Zágráb	4
1347	15	1353. Zágráb (Zágráb m.)	6	1369. Körös	6
1350. Zágráb	4	1360. Körös	3	1380. Zágráb	12

37 Ld. pl. *Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Osiris, Bp., 2000. (Millenniumi Magyar Történelem. Historikusok) 126.

38 A 14. század közepéről Kninben (1353. szept. 19.: CDCr XII. 197–198., 146. sz.), a század végétől pedig Nonában tartott közgyűlésről tudunk (pl. 1396. jún. 1.: CDCr XVIII. 129–131., 90. sz.).

39 Hahót Miklós bán 1353-ban tartott közgyűlést Kninben, István herceg parancsára (*ex mandato et precepto*) a hercegi jogok visszaszerzése céljából (*pro requirendis iuribus ducalis maiestatis*) Horvátország minden lakosa számára (*universis nobilibus ceterisque status, conditionis et preminencie hominibus in dicto regno Croatia existentibus*), ld. 1353. szept. 19.: CDCr XII. 197–198. (146. sz.).

40 1329. jún. 22.: CDCr IX. 468. (382. sz.); Anjou-oklt. XIII. (1329) 331. sz.

adták meg a határpontokat. Az 1360-es évektől kezdve már a megyéket is megnevezték az oklevelekben, ettől kezdve tartottak külön gyűléseket Zágráb és Körös megyéknek.⁴¹

Az első közgyűlés pontos helyét az oklevelek nem tartották fenn,⁴² de valószínű, hogy Zágrábban (illetve Zágráb mellett) tartották, mert az akkor hozott intézkedést rögzítő oklevél mellett más dokumentumot is ott keltezett abban az időben Máté bán.⁴³ Az 1290-es törvények rendelkeztek arról, hogy a nádori közgyűléseket ne egy településen, hanem annak határában, táborszerűen tartsák meg. A nádori oklevelekben hol kitették az *apud*, illetve a *prope* prepozíciót az oklevelek, hol nem, de valószínű, hogy minden esetben a település mellett tartották a közgyűléseket.⁴⁴ Noha a báni oklevelekben minden esetben az *in* előjárószóval jelölik meg a közgyűlés helyét, mégis valószínű, hogy – követve a nádor gyakorlatát – a települések mellett tartották azt, már csak a résztvevők számára való tekintettel is. Az a tény, hogy az 1353. évi zágrábi közgyűlés idején Petőc fia János körösi ispán szállása a zágrábi polgárvárosban volt,⁴⁵ magának a tanácskozásnak a helyszínét nem köti a város belső területéhez.

A 14. század első felében változatos helyeken tartották a bánok a közgyűléseket, Zágráb és Körös mellett többségében Körös megye területén fekvő településeken (illetve azok mellett) tartott *congregatió*krol értesülünk. Így Szlavónia nemesége összegyűlt Pekéren,⁴⁶ Szentersébeten,⁴⁷ Szentivánon,⁴⁸ Szircsen⁴⁹ és Rojcsán⁵⁰ is. Ákos Mikcs bán 1341-ben kelt oklevele azt sugallja, a *generalis congregatió*k helyszíne ekkor alkalmanként változott. A bán oklevele szerint Pál bán fia István körösi ispán több közgyűlésen bizonyos birtokai birtokjogának elismerését kérte az összegyűltektől. Mivel tulajdonlása ellen senki nem emelt kifogást, ezért azt maga a bán is jóváhagyta.⁵¹ Amikor Körös és Zágráb megyéknek külön-külön tartottak közgyűlést, akkor Körös megyének Körösre, Zágrábnak pedig Zágrábra hirdették meg.⁵²

41 Feltehetően ekkorra olvadtak be végleg a korábban különálló *comitatusok* Körös és Zágráb nemesi megyékbe. Erdélyben a vajdák a hét megyének együtt tartották a közgyűléseket (*Janits I.*: i. m. [6. jz.] 38.).

42 1273. ápr. 19.: CDCr VI. 25–28. (26. sz.).

43 1273. ápr. 20. CDCr VI. 28. (26. sz.).

44 *Szőcs T.*: i. m. (7. jz.) 174–175.

45 *Sümeghy Dezső*: Sopron vármegye levéltárának oklevélgyűjteménye. I. Középkori oklevelek (1236–1526). Sopron vármegye, Sopron, 1928. 28–32. (26. sz.).

46 1333: CDCr X. 173–176. (115. sz.); 1346: Anjou-oklt. XXX. (1346) 823. sz.

47 Ma Jugovo Polje, Horvátország. 1341: CDCr X. 599–600. (424. sz.); Anjou-oklt. XXV. (1341) 106. sz.

48 Azonosítása bizonytalan. 1352: CDCr XII. 136. (94. sz.).

49 Horvátul Sirač, latinul Zyrch. 1341: CDCr X. 599–600. (424. sz.); Anjou-oklt. XXV. (1341) 106. sz.

50 CDCr X. 599–600. (424. sz.). – A 13. században is tartottak itt közgyűlést: CDCr VI. 317–318. (265. sz.).

51 CDCr X. 599–600. (424. sz.); Anjou-oklt. XXV. (1341) 106. sz.

52 *Istványi G.*: i. m. (7. jz.) II. 200–201. – Az erdélyi közgyűléseknek kialakult, stabil helye volt Tordán (*Janits I.*: i. m. [6. jz.] 41–42.).

A közgyűlések vezetője és résztvevői

A közgyűléseken a 14. század közepéig hivatalából adódóan a szlavón bán, a dukátus fennállása idején István herceg, illetve megbízottaik elnököltek,⁵³ amint az természetes is. Az 1360-as évektől kezdődően az uralkodó másokat is delegált a közgyűlésre a bán mellé, így 1364-ben István nyitrai püspököt és Vásári Miklós korábbi esztergomi érsek öccsét, Tamás lovagot,⁵⁴ 1369-ben pedig Cato bácsi prépostot és ismét Vásári Tamást.⁵⁵ Az 1380-as évektől kezdődően a király vezette a *generalis congregatiókat*, mellette bírótársként szerepelt (hivatalából adódóan is) a szlavón bán, valamint más főpapok és bárók, például 1380-ban Demeter esztergomi érsek.⁵⁶

A közgyűléseken az uralkodó, a herceg, a bán, illetve a kiküldött bárók mellett részt vettek az illetékes megye (megyék) ispánja(i) és szolgabírái is.⁵⁷ Tudunk olyan ügyről is, melyet Körös megye hatósága a közgyűlésen maga intézett el, és erről a *congregatio* napjai szerint datált oklevelet adott ki. Mivel a kérdéses dokumentum nem említi, hogy a *comes* és a szolgabírák a király vagy a báni feladatokat *vicarius generalis* címmel ellátó Kanizsai István zágrábi püspök parancsából maguk vezették volna a közgyűlést, ezért ekkor valószínűleg arról volt szó, hogy a felek az éppen a közgyűlésen tartózkodó megyei hatósághoz fordultak ügyük elintézése céljából.⁵⁸

A báni közgyűléseken, ahogyan a többin is,⁵⁹ 12 esküdtet (*assessores, iurati assessores*)⁶⁰ választottak, akik az ítélkezésben segédkeztek. Először Szécsi Miklós bán 1347-ben kiadott oklevelében említik őket⁶¹ és az ekkor kelt oklevelek szerepükre is világot vetnek. Sándor fia Borkon felpanaszolta a közgyűlésen, hogy amikor a báni ember Mladen bánnak és testvérének Zrin (*Zyringh*) várát és tartozékait iktatta, az ő Leznicha nevű földjét, mely a vár közelében (*prope*) fekszik, jogtalanul az adományosok birtokához csatolta. Borkon a kérdéses birtokot András fia Páltól vásárolta, és erről bemutatta a zágrábi káptalan oklevelét. A bán ezt meg-

53 1353-ban István herceg Hahót Miklós bánt és Megyericsei György *prothonotariust* delegálta maga helyett a közgyűlésre: *nostrae necnon magnifici viri Nicolai, filii Stephani [...] bani ac magistri Ge[orgii ...] aule nostrae prothonotarii et comitis de Orbaz vice nostrae persone ad faciendam dictam congregationem iudicum delegatorum* – 1353. máj. 22.: *Sümeghy D.*: i. m. (45. jz.) 28–32. (26. sz.).

54 1364. jún. 13.: CDCr XIII. 377–379. (nr. 277. sz.).

55 1369. jún. 27.: CDCr XIV. 199–202. (143. sz.); *Istványi G.*: i. m. (7. jz.) II. 202.

56 CDCr XVI. 229–233. (191. sz.).

57 1360-ban egy birtok tulajdonjogáról az esküdtek és az összegyűlt nemesek mellett külön kiemelve a szolgabírák is tanúságot tettek, ld. 1360. nov. 19.: *mox iidem iurati assessores, iudices nobilium aliosque nobiles adherentes* – CDCr XIII. 66–67. (52. sz.).

58 CDCr XIII. 373–375. (274. sz.).

59 *Istványi G.*: i. m. (7. jz.) I. 69. – Az 1320-as évekre alakult ki az esküdtek választásának szokása a nádori közgyűléseken (*Szőcs T.*: i. m. [7. jz.] 175.).

60 *Sümeghy D.*: i. m. (45. jz.) 28–32. (26. sz.).

61 1347. dec. 21.: CDCr XI. 436–437. (330. sz.); Anjou-oklt. XXXI. (1347) 1166. sz., továbbá 1352. nov. 18.: CDCr XII. 138. (96. sz.).

vizsgálta, de nem volt vele megelégedve (*super quo non contentantes*), ezért az esküdtekhez és a jelen lévő nemesekhez fordult a kérdés tisztázása végett. A bán kérdésére a feleletet – miszerint Borkon igazat beszél – az esküdtek adták meg, valószínű, hogy a többi nemes csak támogatta őket ebben.⁶²

Az ítélmesterek (*prothonotarius*) jelenléte szintén fontos volt a közgyűléseken, hiszen szokásjogban való jártasságukkal segítették az ott zajló munkát. 1353-ban a *congregatió*n bizonyosan részt vett István herceg ítélmestere, Megyericsei György.⁶³ Ugyancsak ott találjuk az illető megye *prothonotariusát*, *notariusát* is. 1364-ben például Ádám körösi ítélmester ment ki egy határjárás végrehajtására a közgyűlésről.⁶⁴

Szükségessé válhatott a közgyűlésről báni emberek kiküldése is. Amikor a bán egyedül (saját jogán vagy királyi parancsra) vezette a közgyűlést, akkor természetesen az ő embere szállt ki a kérdéses feladat elvégzésére. Azonban 1364-ben, amikor I. Lajos István zágrábi püspök és Szlavónia *vicarius generalis*a mellé rendelte a közgyűlés lebonyolítására István nyitrai püspököt és Tamás lovagot is, akkor mind a hármójukat egy-egy megbízott képviselte a toplicai apát és a petrinai *hospesek* közötti vitás kérdés rendezése során.⁶⁵

A fentiekben áttekintettük, hogy kik vezették a közgyűlés munkáját, a következőkben vegyük szemügyre, hogy kikből állt a közgyűlés közönsége, vagyis kik vettek részt rajta! Máté fia Máté bán 1273. évi közgyűlésén bizonyosan részt vettek a nemesek és a várjobbágyok, hiszen jogaikat és kötelezettségeiket foglalta írásba a tartomány vezetője, azon oklevelek alapján, amit akkor bemutatnak.⁶⁶ Azt nem tudjuk, hogy rajtuk kívül más társadalmi csoportok is részt vettek-e a közgyűlésen.

Az bizonyos, hogy a 14. század első felében a közgyűléseket Szlavónia nemességének tartották, az oklevelekben az *unacum nobilibus Sclavonie*,⁶⁷ *universitas nobilium regni Sclavonie*⁶⁸ fordulatokat találjuk.⁶⁹ Ezen megfogalmazásba azonban ebben a korszakban bizonyosan bele kell értenünk a várjobbágyokat is. Ugali Pál alatt a formula megváltozott, az ő és hivatali utódainak okleveleiben már *universis nobilibus et aliis cuiusvis conditionis, preeminentie et status homi-*

62 1347. dec. 21.: CDCr XI. 436–437. (330. sz.); Anjou-oklt. XXXI. (1347) 1166. sz.

63 *Sümeghy D.*: i. m. (45. jz.) 28–32. (26. sz.). – Felsőlendvai Miklós bán *notarius*a, György mester is részt vett a bán 1325 márciusa előtt tartott gyűlésén. Mivel az oklevél nem *congregatio generalis*, hanem csak *congregatió*t emleget, ezért nem bizonyos, hogy ténylegesen a témánkhöz tartozó közgyűlésről beszélhetünk ebben az esetben, ld. 1325. márc. 12.: CDCr IX. 228–229. (183. sz.); Anjou-oklt. IX. (1325) 91. sz.

64 1364. jún. 2.: CDCr XIII. 373–375. (274. sz.).

65 1364. jún. 13.: CDCr XIII. 377–379. (277. sz.).

66 1273. ápr. 19.: *in congregacione regni tocius Sclavonie generali nobilium et iobagiones castrorum hec iura regni et banatus infrascripta redacta in scriptis nobis exhibuerunt petentes* – CDCr VI. 25. (26. sz.).

67 DL 99 904. és 1325. nov. 7.: DL 99 902.

68 1343. aug. 8.: MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 255 429.

69 Hiányzik a résztvevők körének megnevezése az 1327. évi közgyűlést fenntartó oklevélből, DF 261 771.

*nibus in regno Sclavonie existentibus*⁷⁰ tartott közgyűlésről beszélnek. Számára mint az országbíró korábbi ítélmestere számára a várjobbágyok nemesi léte, a nemesek közé számítása valószínűleg már szokatlan dolog volt.⁷¹ Szintén tanulságos ebből a szempontból István herceg 1353. évi oklevele, mely szerint a közgyűlést *universis nobilibus et possessionatis hominibus necnon cuiuscunque status et conditionis nostris regnicolis* tartották. A *possessionatus homo* megfogalmazás érdemel nagyobb figyelmet, mely ebben az oklevélben minden valószínűség szerint a várjobbágyi réteget takarja. Ők ugyanis bár nem voltak az országos nemesség tagjai, kötött nemességgel és földbirtokkal rendelkeztek, melyet szabadon eladhattak, örökíthettek. Nem tudni, miért élt a hercegi kancellária ezzel a kissé nehézkes megfogalmazással az oklevélben.⁷² Az 1360-as években ismét visszatérnek az *universis nobilibus* tartott közgyűlések, de ebben ismételen beleértették a várjobbágyokat is.⁷³ Egy ízben ugyanis egy csoport zágrábmezei (turpoljei) várjobbágyot azzal vádoltak meg, hogy várnépbeliek, és Zselin (*Selyn*) várának tartoznak szolgálattal. Ők azonban birtokosi jogállásukat, várjobbágyi voltukat igazoló oklevéllel védték meg magukat Paksi Leusták bán színe előtt.⁷⁴

A városi polgárok, illetve a korlátozottabb szabadságokkal rendelkező *hospes* közösségek tagjai is részt vettek a közgyűléseken. Zágráb polgárai harmincadfizetési kötelezettségükkel kapcsolatban léptek fel a *congregatió*n Hahót Miklós bán színe előtt 1343-ban,⁷⁵ míg a petrinai *hospesek* jogállásuk rendezését érték el urukkal, a toplicai apáttal szemben 1360-ban.⁷⁶

A közgyűléseken tárgyalt ügyek

Az Árpádok korából összesen három közgyűlésről maradtak fenn adataink. Az első kettőn a nemesek és várjobbágyok jogaival és kötelezettségeivel foglalkozott a bán, így azt mondhatjuk, hogy a közgyűlések a törvényhozó gyűlések feladatait (is) ellátták. Az igazságszolgáltatás először az Anjou-korban bukkan fel a közgyűléseken, ebben a korban már a nádori közgyűléseknek is ez volt a céljuk. Ákos Mikcs 1341-es oklevelében a következőképpen fogalmazták meg a *generalis congregatio* összehívásának okát: *pro compescendis maleficis et malefactorum iniqua opera extirpandis*.⁷⁷ Paksi Leusták egyik 1360. évi oklevelében azt olvas-

70 Pl. 1352. nov. 18.: CDCr XII. 138. (99. sz.). – Hasonló még 1352. nov. 5.: CDCr XII. 136. (94. sz.).

71 *Zsoldos Attila*: A szent király szabadjai. Fejezetek a várjobbágyok történetéből. MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1999. 158. skk.

72 A hercegi kancellária vezetője, Megyericsi György szlavóniai nemesi családból származott, számára a várjobbágyok nemesi (hez hasonló) jogállása nem volt/lehetett ismeretlen dolog.

73 Pl. 1360. nov. 19.: CDCr XIII. 64–65. (51. sz.).

74 Uo.

75 1343. aug. 8.: CDCr XI. 74–75. (60. sz.); Anjou-oklt. XXVIII. (1343) 531. sz.

76 1361. máj. 16.: CDCr XIII. 141–142. (95. sz.) és uo. 143–146. (96. sz.).

77 1341. febr. 10.: CDCr X. 599–600. (424. sz.); Anjou-oklt. XXV. (1341) 106. sz.

hatjuk, hogy a *generalis congregatiót pro observanda unicuique communi iusticia* tartotta a bán.⁷⁸

A báni közgyűléseken sor került a gonosztevők elleni fellépésre. 1333-ban Ákos Mikcs bán és a szlavón nemesek birtokelkobzással sújtották Fülöp fiait: Farkast, Beludot és Fülöpöt (*Phylpe*), továbbá Gergely fia Gergent és András fia Pált, mivel már régóta hatalmaskodtak, loptak és gyilkoltak.⁷⁹ 1352-ben azért halasztották el Gorbonoki Péter fia István és István fia Beke, valamint az ő fia, István közötti, hatalmaskodás miatt (*in facto potenciaro* [!]) indított pert, mert Beke az idézéstől eltelt idő óta elhunyt.⁸⁰ 1353-ban Körösön István herceg és Hahót Miklós bán közgyűlésén hoztak ítéletet Mihály fia László és társai felett, akik hamisított oklevéllel igényelték a maguk számára a Körös megyei, közelebbről Rojcsa (vár)kerületbeli (*districtus*) Konszka (*Kaniska*) birtokát. Először Petőc fia János körösi ispán ítélszékén jelentek meg, aki azonban észrevette jogbiztosító irataik hamis voltát, ezért László fia Lachou-val folytatott birtokperüket áttette a közgyűlésre. A Zágrábba összegyűlt nemesek az ispánhoz hasonlóan hamisnak látták a Mihály fia László által bemutatott oklevelet, majd a herceg a tárgyalást a következő napra halasztotta. Mihály fia László azonban – nyilván a biztos büntetéstől megrettenve – még aznap kicsalta a körösi ispántól az őrizetére bízott okleveleket és megszökött azokkal. A közgyűlésen összegyűlt nemesek úgy ítélték, hogy László és társai bűnösök oklevél-hamisításban, László pedig a hamis oklevél bemutatásában is, ezért mindannyiukat javaik, Lászlót pedig ezenfelül fejének elvesztésével is sújtották. A bán az elkobozott birtokok egy részét perbeli ellenfelüknek iktatni rendelte, de a Lászlóra kirótt *capitalis sententia* végrehajtásáról vagy fejének megváltásáról nem értesülünk.⁸¹ 1369-ben Kamarcsai Mihály fia Bazaradot ítélte Cudar Péter bán eskütételre a közgyűlésen, mivel azzal vádolták, hogy egy bizonyos Lukács özvegyének birtokára rátörve hatalmaskodott.⁸²

Mivel a közgyűléseken – elvileg – összegyűlt az adott terület teljes lakossága, ezért ez a fórum alkalmas volt arra, hogy a széles nyilvánosságot igénylő ügyeket itt hirdessék ki, illetve itt tárgyalják meg. Ilyenek voltak például a statussal összefüggő ügyek, melyek legtöbbször a várjobbágyok állását érintették. Szemben a Drávától északra a 14. század közepén tapasztalható esetekkel, Szlavóniában a várjobbágyi jogállást még mindig nemesinek, illetve a nemesivel (közel) egyenértékűnek tekintették. 1352-ben például azért járultak a *generalis congregatio* színe elé a nagykemléki várjobbágyok, hogy Lackfi István bán foglalja írásba, hogy esküjük egyenértékű az országos nemesek esküjével. Ezt a közgyűlés résztvevői igazolták, és a bán kiállította az erről szóló oklevelet.⁸³ 1360-ban a Zágrábban tartott közgyűlésre idézték meg Wlk fia Stoyko zágrábmezei várjobbágyot és társait.

78 1360. nov. 19.: CDCr XIII. 66–67. (52. sz.).

79 1334. jún. 28.: CDCr X. 173–176. (115. sz.).

80 1352. nov. 5.: CDCr XII. 136. (94. sz.).

81 1353. máj. 19.: CDCr XII. 167–168. (122. sz.).

82 1369. ápr. 29.: DL 106 925.

83 1352. nov. 18.: CDCr XI. 138. (96. sz.).

Azzal vádolták őket, hogy valójában Zselin (*Selyn*) vár szolgálatában állnak, és csalárd módon férkőztek a várjobbágyok közé. Azonban a megvádoltak a közgyűlésen bemutatták várjobbágyi állásukat igazoló oklevelüket, és ezzel igazolták, hogy ténylegesen megilletik őket kiváltságaik.⁸⁴

Ugyancsak szélesebb érdeklődésre tarthattak számot az adófizetéssel kapcsolatos ügyek. Ez bizonyosan így volt 1343-ban, amikor Hahót Miklós bán október 22-én kelt oklevelében a tizede megfizetésére inti a bánság minden lakosát, olyan rend szerint, ahogyan azt korábban László zágrábi püspöknek teljesítették. Hozzáteve, hogy *non obstantibus quibuscumque altercationibus et qualitercunque nunc in nostra gerenerali congregatione [...] disceptatis et exortis*. A fenti viták mibenlétéről a források konkrét adatokat nem őriztek meg.⁸⁵ Szintén ebben az évben a zágrábi polgárváros lakosai a harmincadfizetési kötelezettségükkel kapcsolatban mutatták be okleveleiket a bánnak a közgyűlésen, aki úgy találta, hogy az azokban foglaltak megfelelnek az igazságnak, és elrendelte, hogy továbbra is ugyanúgy fizessék a harmincadot a polgárok.⁸⁶ 1354-ben a marturinafizetés ellen tiltakoztak a garicsi pálos szerzetesek, akik ezzel kapcsolatos okleveleiket be is mutatták a bánnak.⁸⁷

Szintén többek érdeklődésére tarthattak számot a *hospes*közösségek keresetei is urukkal szemben, legtöbbször jogállásuk nem kellőképpen szabályozott volta miatt. 1360-ban például a toplicai apát és a neki szolgálattal tartozó, (valószínűleg) kötött nemességgel rendelkező közösségek jelentek meg a *generalis congregatió*n. Paksi Leusták bán ezekben az esetekben a felek megegyezését szorgalmazta. A bán a fogott bírák segítségével létrejött megegyezés részleteiről a novemberi közgyűlés utáni tavaszon ki is állította a megfelelő okleveleket.⁸⁸

A közgyűlésen tárgyaltak közül a legnagyobb csoportot azonban a különböző földbirtokokkal kapcsolatos ügyek tették ki. Ezek egy része a szintén a széles nyilvánosság igénye miatt került a *generalis congregatió*k színe elé. Ilyen eset, amikor a kérelmező azt kérte a bántól és a közgyűlésen részt vevő nemesektől, hogy ismerjék el a tulajdonában lévő ingatlanhoz való jogát. Mivel a közgyűléseken elméletileg mindenki köteles volt megjelenni, ha valaki jogot formált a kérdéses birtokra vagy annak egy részére, akkor helyben meg is tudták indítani a pert. Ha csak később, a közgyűlési ellentmondás elmulasztása után perelt valaki ilyen birtok miatt, hátrányba került az eljárás során. Sok esetben a kérelmező birtokjogát bizonyító okleveleket is bemutatott, de azokat nem minden esetben írták át teljes szövegükben vagy akár tartalmilag. 1324-ben Kis vagy Apród (*dictus Parvus*) Jakab mester azt kérte Felsőlendvai Miklós bántól és a közgyűlésen megjelent nemesektől, hogy az Iván fia Miklós fia Mátyástól vásárolt birtokához való jogát ismerjék el a bemutatott oklevelek alapján. Mivel a dokumentumok megfelelőek voltak és

84 1360. nov. 19.: CDCr XIII. 64–65. (51. sz.).

85 CDCr XI. 89–90.; Anjou-oklt. XXVIII. (1343) 714. sz.

86 1343. aug. 8.: CDCr XI. 74–75. (60. sz.); Anjou-oklt. XXVIII. (1343) 531. sz.

87 1354. dec. 6.: CDCr XII. 263. (198. sz.); Anjou-oklt. XXXVIII. (1354) 506. sz.

88 1361. máj. 16.: CDCr XIII. 141–142. (95. sz.) és uo. 143–146. (96. sz.).

ellentmondó sem lépett fel Jakabbal szemben a *generalis congregatió*n, ezért a bán kiadott oklevelében elismerte, hogy az ingatlan tényleg a kérelmező birtoka.⁸⁹

Egyszerű birokpererek is folytak a közgyűléseken. 1337-ben például Nabradi Jánosnak és Paris fia Parisnak, valamint fiainak a Körös megyei Újudvar (*Wyuduor*) birtok határaival kapcsolatos perét tárgyalta a bán az összegyűlt nemesekkel.⁹⁰ Más esetekben birtokok iktatását kérelmezték a bántól a közgyűlésen megjelenetek⁹¹ vagy birtokperben létrejött megegyezést jelentettek be.⁹² Több ízben tiltakoztak a közgyűlés előtt birtokok jogtalan elfoglalása miatt. 1343-ban Körösön a nemesek megerősítették, hogy János fia István és Pósa fia Márk fia János Zágráb megyei Worbona (*Wrbona*) nevű birtokát Mikcs bán és fiai jogtalanul elfoglalták.⁹³ Ugyanígy tiltakozott 1360-ban Körösön Chala asszony, Jakab fia Pál felesége is, akinek atyai birtokán fekvő leánynegyedét jogtalanul elfoglalta János fia András, aki viszont azt állította, hogy Chala apja azt még életében eladta neki. Paksi Leusták bán a pert elhalasztotta, hogy András be tudja mutatni a kérdéses birtokra vonatkozó okleveleit.⁹⁴ Egyéb, földekkel kapcsolatos tiltakozásokat is ismerünk. Például 1360-ban, a Körösön tartott közgyűlésen Péter fiai, János fiai és Illés fiai azért tiltakoztak, mert rokonuk, Farkas fia Imre Galambokot (talán: Golubinjak, Horvátország) nekik tartozott volna inkább eladni a rokonság miatt, mint másnak.⁹⁵

A leánynegyeddal kapcsolatban indított perek is ebbe a csoportba sorolhatóak, mivel a leggyakrabban a természetben kiadandó leánynegyed ki nem adása ellen léptek fel a jogosult nők, illetve rokonaik. A bánok ezekben az esetekben figyeltek arra, hogy a nemtelenhez férjhez menő lányok megkapják az őket megillető birtokot. 1369 áprilisában például a bán egész egyszerűen megparancsolta a leánynegyed kiadását.⁹⁶

*

89 1324. jan. 17.: CDCr IX. 171–172. (139. sz.); Anjou-oklt. VIII. (1324) 27. sz. – További példák: 1327. okt. 8.: DF 261 771., Anjou-oklt. XI. (1327) 484. sz.; 1343. okt. 21.: DL 3612., Anjou-oklt. XXVII. (1343) 709. sz.

90 1337. ápr. 3.: CDCr X. 308–311. (235. sz.); Anjou-oklt. XXI. (1337) 160. sz.

91 Több ízben kérelmezte a bántól a közgyűlés előtt hatalmaskodás miatt elvett birtok iktatását az új tulajdonos (egyben a sértett fél). Így 1325 októberében két ilyen Körös megyei birtoktestet is iktattatott az új tulajdonosoknak a közgyűlést a bán parancsából tartó István körösi ispán, ld. 1325. nov. 5.: DL 99 902.; Anjou-oklt. (1325) IX. 507. sz. és 1325. nov. 21.: DL 99 904.; Anjou-oklt. IX. (1325) 528. sz.

92 1364-ben Ala-i Benedek fráter, a körösi ágostonos remeték priorja állt fel a Körösön tartott közgyűlésen, és kijelentette, hogy Egyed fiaival egy kaszáló (*fenum*) miatt pereskedésben álltak, de fogott bírák segítségével megegyeztek, amiről Körös megye hatósága adott ki oklevelet. Ebből kiderült, hogy Jakab fia János mester körösi alispán és Ádám megyei ítélmester ment ki a határjárás végrehajtására, ld. 1364. jún. 2.: CDCr XIII. 373–375. (274. sz.).

93 1343. (aug. 8. u.): DL 41 370.; Anjou-oklt. XXVII. (1343) 535. sz. – A tiltakozást az 1346. évi közgyűlésen is megismételték, ld. Anjou-oklt. XXX. (1346) 823. sz.

94 1360. nov. 18.: DL 5007.

95 DL 106 924. – Ugyanekkor Csanói (*Chanouch*) Imre fia Dénes is tiltakozott egy birtokrész eladása ellen az eladókkal öt összekötő rokonságra hivatkozva (DL 103 311.).

96 1369. ápr. 29.: CDCr XIV. 180. (124. sz.), 1369. ápr. 29.: CDCr XIV. 178–179. (123. sz.).

A fentiekben áttekintettem a szlavón báni közgyűlések 13–14. századi történetét és jellegzetességeit. Összefoglalóan megállapítható, hogy a szlavón *generalis congregatiók* első két évszázadát három nagyobb szakaszra oszthatjuk. Az első 1273-tól az 1320-as évek elejéig tart. A közgyűléseket ekkor ritkán tartják, témájukban inkább a törvényhozó gyűlésekhez hasonlíthatnak. Vagyis bár jelentős intézményről beszélhetünk, az nem volt része a bíraskodási gyakorlatnak. A második szakasz az 1320-as évektől az 1350-es évek közepéig, az önálló szlavón bánóság létrehozásáig eltelt idő jelenti. Ekkor a bánok a saját jogukon tartották a közgyűléseket, nem számítva a hercegség átmeneti és rövid időszakát. Mind a közgyűlések gyakoriságát, mind pedig az ott tárgyalt ügyek változatosságát tekintve ez a korszak volt a szlavón *generalis congregatio* virágkora. Ekkor többségében egész Szlavónia részére tartották a közgyűléseket, valószínűleg évenként vagy csaknem minden évben. A tárgyalt ügyek között több olyat is találunk, mely a terület lakosságát szélesebb körben érintette, ebben az időszakban tárgyaltak például a tizedfizetésről is. A harmadik szakasz 1357-től kezdődik és a század végéig tart. Ekkor a bánok már királyi parancsra tartják a közgyűléseket, az 1360-as évek közepétől kezdve társakat is delegál melléjük az uralkodó. Az 1370-es évek szünete után 1380-tól pedig (legalább névleg) az uralkodó vezeti a közgyűléseket. Ekkor jobbra már csak birtokkal összefüggő ügyeket tárgyalnak. A közgyűléseket külön tartják Körös és Zágráb megyék részére. Mivel az összehívásukhoz szükséges az uralkodó parancsa, ezért szerepüket átveszi a körösi, illetve a zágrábi báni szék, amit ugyanúgy az érintett megyék lakosai kereshettek fel ügyes-bajos dolgaikkal, mint a közgyűléseket.⁹⁷

Melléklet

A 13–14. századi szlavóniai *generalis congregatiók* listája

Ismert időpont, helyszín	Jelzet	Az oklevélben említett „közönség”
1273. április, Zágráb (?)	DF 268 067., CDCr VI. 25–28. (26. sz.)	Szlavónia nemesei és várjobbágysai
1278. máj. 24., Zágráb	CDCr VI. 242. (208. sz.)	egész Szlavónia
1279., Rojsca	CDCr VI. 317. (265. sz.)	Szlavónia nemesei
1324. jan. 17., Körös	CDCr IX. 171–172. (139. sz.)	Szlavónia nemesei
1325. (márc. 12. e.?), Körös ⁹⁸	CDCr IX. 228–229. (183. sz.)	–
1325. okt. 14., Körös	DL 99 904., DL 99 902.	szlavóniai nemesek
1327. okt. 8., Zágráb	DF 261 771.	–
1329. jún. 19., ⁹⁹	DF 230 322., CDCr IX. 408. (382. sz.)	Dráva–Száva közén lakó nemesek
1333. jan. 13., –	DL 2836., CDCr X. 173–176. (115. sz.)	szlavóniai nemesek
1337. jan. 13., –	DL 34 010., CDCr X. 308–311. (235. sz.); DF 252 347., CDCr X. 599–600. (424. sz.)	szlavóniai nemesek

97 Istványi G.: i. m. (7. jz.) II. 201.

98 A szöveg csak *congregatiót* említ.

99 A szöveg csak *congregatiót* említ.

Ismert időpont, helyszín	Jelzet	Az oklevélben említett „közönség”
1338., Szentersébet	DF 252 347., CDCr X. 599–600. (424. sz.)	szlavóniai nemesek
1339., Rojsca	DF 252 347., CDCr X. 599–600. (424. sz.)	szlavóniai nemesek
1340., Körös	DF 252 347., CDCr X. 599–600. (424. sz.)	szlavóniai nemesek
1343. aug. 8., Körös	DF 255 429., CDCr XI. 74–75. (60. sz.); DL 41 370.	szlavóniai nemesek
1343. okt. 13., Zágráb	DL 3612.; DF 283 555., CDCr XI. 89–90. (68. sz.)	szlavóniai nemesek
1346. nov. 22., Pekér	DL 41 370.	szlavóniai nemesek
1347. dec. 4., Zágráb	DL 35 191.; DL 33 340., CDCr XI. 436–437. (330. sz.)	szlavóniai nemesek
1350. febr. 17., Zágráb	DF 251 997., CDCr XI. 581–582. (441. sz.); DF 256 485., CDCr XI. 592–594. (450. sz.)	Szlavónia lakosai
1352. okt. 29., Szentiván	DL 5315., CDCr XII. 136. (94. sz.)	Dráva–Száva közén lakók
1352. nov. 12., Zágráb	DL 66 514., CDCr XII. 137. (95. sz.); DF 268 253., CDCr XII. 138. (96. sz.)	Szlavónia lakosai
1353. máj. 8., Zágráb	DF 230 242., CDCr XII. 164–165. (120. sz.); DF 264 725., Sümeghy D.: i. m. 28–34. (26. sz.)	Dráva–Száva közén lakók
1353. jún. 2., Zágráb	DL 41 211., CDCr XII. 182–183. (133. sz.)	Száva és Gvozd közén lakók
1354. dec. 2., Zágráb	DL 35 215., CDCr XII. 262. (198. sz.)	Szlavónia nemesei
1357. máj. 1., Zágráb	DF 230 460., CDCr XII. 408–412. (308. sz.)	Szlavónia nemesei
1360. nov. 9., Körös	DL 103 311.; DL 5007.; DF 288 036.; DL 33 744.; DL 106 924.	Dráva–Száva közén lakók
1360. nov. 16., Zágráb	DF 267 980., CDCr XIII. 64–65. (51. sz.); DF 230 481., CDCr XIII. 66–67. (52. sz.); DF 283 328., CDCr XIII. 141–143. (95. sz.); DF 283 328., CDCr XIII. 143–146. (96. sz.)	Lónya folyó és Gvozd köze/ Száva és Gvozd köze
1364. máj. 26., Körös	CDCr XIII. 373–375. (274. sz.)	Körös megye
1364. jún. 11., Zágráb	DF 283 328., CDCr XIII. 377–379. (nr. 277.)	Zágráb megye
1369. ápr. 24., Körös	DL 33 857., CDCr XIV. 178–179. (123. sz.); DL 35 240., CDCr XIV. 180. (124. sz.); DL 106 925; DF 230 529., CDCr XIV. 199–202. (143. sz.)	Körös megye
1380. jún. 11., Körös	DF 230 608., CDCr XVI. 103–105. (96. sz.); DL 35 205., CDCr XVI. 147–152. (133. sz.)	Körös megye
1380. júl. 2., Zágráb	DL 33 183., CDCr XVI. 229–233. (191. sz.)	Zágráb megye

ÉVA B. HALÁSZ

GENERAL CONGREGATIONS IN SLAVONIA IN THE 13TH AND 14TH CENTURIES

The study explores the history of general congregations (*generalis congregatio*) held in Slavonia in the course of the thirteenth and fourteenth centuries. In the period investigated here, the congregations were at first held in a random manner, and were not part of the routine judicial procedure. From the 1320s, the ban convoked the congregation with increasing frequency, generally for the whole of Slavonia, and its agenda now extended to issues concerning the entire province (such as paying the tithe). From the 1360s the bans summoned the assembly upon royal mandate, and held it for the population of a determined area.

B. Halász Éva (Magyar Tudományos Akadémia–Szegei Tudományegyetem–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievalisztikai Kutatócsoport)

CONTENTS

STUDIES

- Arno Strohmeyer: Trends and Perspectives in Early Modern Diplomatic History.
The Case of Habsburg Diplomats in Constantinople 177
- Ágnes Deák: Abuse of Office in the Framework of Ethnic Struggles
(The Region of Kővár, 1861–1863) 199
- Ákos Bartha: The unmandated period of Endre Bajcsy-Zsilinszky
in the Smallholders' Party (1936–1939) 221
- Penka Pejkovszka–Gábor Demeter: Immigrants and and their integration
into the labour market in interwar Hungary 261

WORKSHOP

- Éva B. Halász: General Congregations in Slavonia in the 13th and 14th Centuries 283
- Ingrid Papp: Remembrance of the Founders of the Lutheran Church
amongst Slavic-tongue Town Citizens in the 17th-century Hungary 299
- Pál Fodor: The imam of Budapest: An attempt at integrating the Muslims of Bosnia
(1909–1911) 315

DOCUMENTS

- Alessandro Di Bari: Unpublished charters of Sigismund of Luxemburg preserved
in Friauli (1411–1418) 325

REVIEW ARTICLE

341

E számunk szerzői

BARTHA ÁKOS PhD, posztdoktori kutató (MTA BTK TTI) • DEÁK ÁGNES, az MTA doktora, egy. tanár (SZTE) • DEMETER GÁBOR PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • ALESSANDRO DI BARI (Università degli studi di Trieste) • FODOR PÁL, az MTA doktora, tud. tanácsadó (MTA BTK TTI) • B. HALÁSZ ÉVA PhD, tud. munkatárs (MTA–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) • MÜLLER ROLF PhD, tud. kutató (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) • PAPP INGRID, tud. segédmunkatárs (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet) • PENKA PEJKOVSZKA DSc, docens (Bolgár Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet) • ARNO STROHMEYER, egy. tanár (Salzburgi Egyetem)

MOL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

SZTE = Szegedi Tudományegyetem

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható